

Lélegzet Alapítvány

A bérterhek csökkentésének hatása a foglalkoztatásra

Dr. Kiss Károly

Készült a
„ZÖLD GAZDASÁGÉLÉNKÍTÉS – Környezetgazdászok kiútkeresése” című
kutatás keretében

**a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal megbízásából
a Gazdasági és Szociális Tanács felkérésére**

Budapest, 2010. július

Lélegzet Alapítvány • 1075 Budapest, Károly krt. 3/a. • www.zoldneklennimegeri.hu

A kuratórium tagjai: Vida Gábor akadémikus (elnök),
Dr. Kemény Attila, Dr. Kerekes Sándor, Dr. Ligetvári Ferenc, Dr. Novák Ágnes

A bérterhek csökkentésének hatása a foglalkoztatásra

Tartalom

1. A bérterhek csökkentésének módozatai	417
2. Munkaerő-igényesség	419
3. A foglalkoztatás ágazati szerkezete	421
4. Munkaerő-keresleti és -kínálati jellemzők	423
5. Hatások a munkanélküliségre	426
6. Trendek és összefüggések	429
7. Környezeti és gazdasági hatások	431
Források	433

1. A bérterhek csökkentésének módozatai

Elvileg akármelyik, a béreket terhelő tétel csökkenthető egy ökológiai adóreform keretében, s ezekre gyakorlati minta is akad. A hatás azonban nyilvánvalóan nem ugyanaz. Ha a *személyi jövedelemadót* csökkentjük, azzal a munkavállalást ösztönözzük. A skandináv országokban, a magas bérek és erősen progresszív személyi jövedelemadók közegében ez hatásos lehet, de nálunk az szja további csökkentésének általában véve nincs foglalkoztatást növelő hatása. (Legfeljebb akkor, ha a munkaadó van erősebb pozícióban, s ennek hatására csökkenti a bruttó béreket.) Az idősek és a magas jövedelmű családokban élő nők munkavállalását viszont ily módon lehetne fokozni, mint ahogy a legalacsonyabb keresetűek és a munkanélküliek munkavállalását is ösztönöznék, ha az szja legalsó rátája alacsonyabb lenne. (A magasabb jövedelmi kategóriákban a munkavállalási hajlandóságot kell növelni, lent a munkavállalástól elriasztó feltételeket – *employment disincentives* – kiküszöbölni.)

A leggyakrabban a *munkáltatói tb-járulékot* szokták csökkenteni. Ez mérsékli a bérköltséget és növeli a munkaerő iránti keresletet. A munkavállalói tb-járulék csökkentése – legalább is Magyarországon – ugyanolyan okok miatt nem célszerű, mint a személyi jövedelemadóé. Elképzelhető egy megosztott megoldás is. Hollandiában pl. – ahol a reform alkalmazásának alapelve, hogy a relatív jövedelmi pozíciók ne változzanak – egyaránt csökkentik a társasági adót, az szjá-t és a tb-járulékot. Mindenesetre, ha az adóátváltás nem érinti a személyi jövedelmeket (azaz nem az szja, vagy a munkavállalói tb-járulék csökkentésének formájában valósul meg), a reform társadalmi támogatottsága alacsonyabb lesz.

A fejlett szolgáltatói társadalmakban gyakran előfordul, hogy a környezetvédelmi adóreform keretében előteremtett források egy részét energia-racionalizálásra, a megújuló energiák fejlesztésére és a műszaki fejlesztés támogatására fordítják.

Ha feltételezzük, hogy 300 md forintot teremtettünk elő az adó- és támogatási reform keretében a bérterhek csökkentésére, abból – a 2008. évi adatokat alapul véve – *15%-kal mérsékelhetjük az*

szja-t, vagy 13%-kal a munkáltatói tb-járulékot. (Innen nézve már egyáltalán nem tűnik csekélynek a 300 md Ft – lásd az 1. táblázatot.)

1. táblázat: A bérterhekből származó államháztartási bevétel megoszlása (milliárd Ft)

	2004 előirányzat	2005 előirányzat	2008 tény	2009 tény	2010 előirányzat
szja	1.025,6	1.011,8	1.998,9		1.885,4
munkáltatói tb-járulék	1.690,1	1.816,7	2.262,0	2.114,4*	
biztosított nyugdíj- és egészségbiztosítási járulék	443,2	482,5	811,2	755,4*	
egészségügyi hozzájárulás	176,9	162,4	119,0	109,8	
egyéb járulékok és hozzájárulások	58,1	59,-	114,4		100,0 (becslés)

* A megosztás becslés

Forrás: www.PM.gov.hu és www.ksh.hu

Magyarországon a 2002-ben megalakult kormány programja – helyesen – a munkáltatói és munkavállalói tb-járulék mértékének kiegyenlítését célozta meg. Ezt a munkavállalói bérterhek emelésével kívánta megvalósítani, a munkavállalókat pedig emiatt szja-csökkentéssel kompenzálni. A 2005-ig meghozott intézkedések ebbe az irányba mutattak: a munkavállalói nyugdíjjárulék 8-ról 8,5%-ra nőtt, a szintén a munkavállalók által fizetett egészségbiztosítási járulék pedig 3-ról 4%-ra. Az szja folyamatos mérséklése pedig kompenzálta a munkavállalók tb-terheinek emelkedését.

A 2005-ben kidolgozott, és 2006 januárjától bevezetett ötéves adóreform azonban felhagyott a kiegyensúlyozott megközelítéssel, és a minden adót, járulékot csökkentő elképzelés jegyében készült (az adóreform-bizottság közgazdász tagjainak ellenére). Egyaránt csökkentik az szja-t (felső kulcsa 38%-ról 36%-ra mérséklődik, a 18%-os alsó kulcs határát pedig felemelték 1,5 millió forintról 1,55 millióra), a munkáltatói tb-járulékot (2007-től 3 ponttal, 2009-től pedig további 2 ponttal) és a munkavállalóit is (2006 novemberétől megszűnik a tételes egészségügyi hozzájárulás).

Dolgozatomnak nem célja, hogy az általános adócsökkentési divattal és annak hatásaival foglalkozzék. A kérdés az, hogy e tervek és változások hogyan értékelendők a környezetvédelmi adó- és támogatási reform szemszögéből. Ami nyilvánvaló, semmilyen módon nem hozhatók egymással összefüggésbe. A környezetvédelmi adóátváltásnak az a logikája, hogy *környezetvédelmi céllal* növeljük az adóterhet, s a bevételsemlegesség jegyében csökkentjük a hagyományos, elsősorban a munkaerőt megdrágító adóterheket. Az adócsökkentési verseny azonban (mind a pártok, mind az országok között) eleve lehetetlenné teszi e lehetőséget. Holott a sok adócsökkentés ellenében be lehetne vezetni környezetvédelmi adókat, illetve fel lehetne számolni környezeti szempontból káros támogatásokat.

A munkáltatói tb-járulék eddigi és ezután tervezett csökkentése nem jelentéktelen, de az Magyarországon e változások ellenére is még mindig magas, s tovább kellene csökkenteni; 2005-ig arra a munkavállalói járulékok igen csekély emelkedése adott fedezetet, mostantól kezdve viszont minden konkrét alap és fedezet nélkül szándékoznak azt tovább csökkenteni. Ennek fedezetére adna lehetőséget a fent vázolt környezetvédelmi adóreform. De mekkorát? 2009-ben az összes bérteher az átlagos bruttó bér 70,1%-át tette ki. *A munkáltatói tb-járulék 13%-os mérséklődése így az összes 170,1 pont nagyságú bérköltség 7,6 pontos csökkentésére adna lehetőséget.*

2. Munkaerő-igényesség

Vizsgáljuk meg ezek után a magyar gazdaság munkaerő-igényességét és foglalkoztatásának ágazati szerkezetét, hogy következtetni tudjunk egy ilyen mértékű bérköltség-csökkentés foglalkoztatási hatásaira. Ha feltételezzük, hogy a munkaerő-kereslet abszolút rugalmas, tehát a bérköltségek egységnyi csökkenése a foglalkoztatás egységnyi növekedésével jár, akkor ez a foglalkoztatás 3,2%-os emelkedését jelentheti. (Amennyiben az egyes ágazatoknak megvan a beruházási, piaci keresleti és egyéb lehetőségük a tevékenység bővítésére.) 2003-ban ez 125,5 ezer munkahelyet jelentett volna, majdnem annyit, mint amennyien a teljes szálloda-vendéglátóipar ágazatban dolgoztak.

A 2. táblázat első két oszlopa a bruttó kibocsájtás összes munkaerőköltség-igényességének fajlagos mutatóit tartalmazza, az ÁKM-ek alapján. 1995 és 2000 között a nemzetgazdaság munkaerőköltség-igényessége kerekén 1/5-del csökkent (24,7-ről 19,9-re). Ez elsősorban a magasabb technológiai színvonalnak és a termelékenység növekedésének tudható be. A legnagyobb mérvű volt a csökkenés a gépiparban (20,16%-ról 9,01%-ra), a bányászatban és a könnyűiparban. A munkaerőköltség-igényességből a munkaerő-igényességre következtetünk, de a megfelelés csak akkor lenne teljes, ha a munkaerőköltségek minden ágazatban azonosak lennének. De mivel nem ez a helyzet, a munkaerőköltség-igényességi mutatókat korrigáltam az átlagos ágazati bruttó béarányokkal.¹ A bányászat pl. a munkaerőköltség-igényesség alapján az átlagnál jóval munkaerő-igényesebbnek tűnik (24,7), de korrigálva a magas bérekkel, az átlag alá süllyed (18,9). A mezőgazdaság munkaerőköltség-igényessége a legalacsonyabbak közé tartozik (12,8), de munkaerő-intenzitása – az alacsony bérek miatt – majdnem átlagos (18,9).

¹ Helyesebben a munkaerőköltség-arányokkal kellene korrigálni, de mivel azokon belül a bérek okozzák az eltérést, és a bérterhek ugyanazok, elegendő az előbbiekkal.

2. táblázat: A gazdasági ágazatok munkaerő-intenzitása 2000-ben, %

	A munkavállalói jövedelem ^a aránya a bruttó kibocsájtásban, %		Bruttó bérek a nemzetgazdasági átlag %-ában	Munkaerő intenzitás ^b	Rangsor
	1995	2000	2000	2000	2000
Mezőgazdaság	13,28	12,84	67,9	18,91	12.
Erdőgazdálkodás	42,24	30,55	67,9	44,99	3.
Bányászat	43,22	24,67	130,8	18,86	13.
Élelmiszeripar	13,79	12,77	98,2	13,-	18.
Könnyűipar	26,39	17,08	76,7	22,27	11.
Vegyipar	14,87	12,35	146,5	8,43	20.
Egyéb nemfém ásványi term.	23,11	19,49	107,6	18,11	14.
Kohászat és fémalapanyag	19,33	15,88	100,4	15,82	15.
Gépipar	20,16	9,01	111,7	8,07	21.
Egyéb feldolgozóipar	24,57	21,41	66,6	32,15	6.
Vill. energia, gáz, gőz, víz	25,25	18,14	136,6	13,28	17.
Építőipar	23,24	18,25	74,5	24,50	9.
Kereskedelem, javítás	23,45	25,48	86,9	29,32	7.
Szálláshely és vendéglátás	30,39	26,83	62,6	42,86	4.
Szállítás, raktározás	29,25	28,17	112,8	24,97	8.
Posta, távközlés	34,11	25,25	112,8	22,38	10.
Pénzügyi tevékenység	29,30	26,18	217,3	12,05	19.
Ingatlan, gazd. szolg.	14,22	15,74	112,7	13,97	16.
Közigazgatás és közszolg.	42,20	38,18	118,2	32,30	5.
Oktatás	67,73	58,54	93,1	62,88	1.
Egészségügy és szoc. ellátás	46,46	44,10	77,8	56,68	2.
Átlag	24,67	19,89	100,-	19,89	-

Források: Nyitrai Ferencné és Forgon Mária: A gazdaság szerkezete az ÁKM-ek alapján, KSH, 2005, 1. sz. tábla, „B” típusú; ÁKM, KSH, 1995; Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998-2003, KSH 2005, 32. old.

^a Az ÁKM-ek alapján, ahol a „munkavállalói jövedelem” magában foglalja a béreket, bérköltségeket és a természetbeni javadalmazást. (Helyesebb összes bérköltségnek, vagy munkaerő-költségnek nevezni.) A számított arányszám: összes bérköltség-intenzitás, vagy a munkaerő-költség intenzitása.

^b A bérigenyesség korrigálva az ágazati bérszínvonallal (a munkaerő-költség intenzitása osztva a béarányokkal).

A munkaerő-intenzitás – a tapasztalatoknak megfelelően – a szolgáltató ágazatokban a legmagasabb, azok közül is kiemelkedik az oktatás (62,9), az egészségügy (56,7) és a szálláshely-vendéglátás (42,9). (A hálapénzes-borralalós tevékenységek a ténylegesnél magasabb munkaerő-igényűnek tűnnek itt, mert a statisztika csak a hivatalos jövedelemmel számol, tehát alacsony értékkel korrigáltunk.) A termelő tevékenységek közül „becsúszott” a magas munkaerő-igényű szolgáltatások közé az erdőgazdálkodás (45) és az egyéb feldolgozóipar (32,2).

A legkevésbé munkaerő-igényes tevékenységek a gépipar (8,07, szemben a 19,89-es átlaggal) és a vegyipar (8,43). De meglepetésre a pénzügyi tevékenységek (12,05) és az élelmiszeripar (13,-) is ide tartoznak.

Logikusnak tűnik a feltételezés, hogy minél magasabb egy ágazat munkaerő-intenzitása, annál inkább reagál a munkaerőköltségek változására; azaz minél alacsonyabb lesz a munkáltatói bérteher, annál több munkaerőt fog foglalkoztatni. Így hát *elsősorban a szolgáltatásokban, az erdőgazdálkodásban, az egyéb feldolgozóiparban és esetleg még a könnyűiparban számíthatunk a foglalkoztatás bővülésére.*

Ugyanakkor azzal a körülménnyel is számolni kell, hogy a munkaerőköltségeknek csak egyik részét képezik a bérterhek, a nagyobb részt maguk a bérek adják. És miközben a bérterhek tekintetében Magyarország a nemzetközi „élvonalba” tartozik, *a bérszínvonal alapján kifejezetten hátul kullog.* 2002-ben az éves bruttó átlagkereset Magyarországon az ún. C-K ágazatokban² 5.871 euró volt. Ezzel szemben az EU15-öké 38.069, de még a 10 csatlakozó ország átlaga is 6.817 euró volt.³ (Vásárlóerő-paritáson számolva a különbségek természetesen nem ilyen nagyok – 10.954 euró a hazai, ami nagyjából 1/3-a a nyugat-európai átlagnak.)

3. A foglalkoztatás ágazati szerkezete

A következő kérdés: mekkora az egyes ágazatok foglalkoztatási potenciálja, azaz mennyi embert foglalkoztatnak, és bővül-e, avagy csökken részesedésük a munkaerőpiacon?

A foglalkoztatottak száma az 1997. évi 3,6 milliőről 2008-ra 3,88 millióra nőtt, majd 2010 első felében 3,7 millióra süllyedt vissza. A mezőgazdaságban, bányászatban, villamosenergia-iparban, szállítás-posta-távközlésben, a pénzügyi szférában, csökkent. Csökkent a feldolgozóipari létszám is. A termelő ágazatok közül csak a gépiparban és az építőiparban nőtt a foglalkoztatottak száma.

Nőtt a foglalkoztatás a kereskedelemben és az ingatlanügyek-gazdasági szolgáltatások ágazatban. A legnagyobb foglalkoztatók a közigazgatás és egyéb társadalmi szolgáltatások, a kereskedelem, az oktatás, a gépipar, a szállítás-raktározás-posta-távközlés és az egészségügy-szociális ellátás.

A gépipar azonban a legkevésbé munkaerő-igényes ágazat, ezért a bérterhek csökkenésétől itt nem várható számottevő pótlólagos foglalkoztatás-bővülés. A építőipar munkaerő-intenzitása valamelyest átlag feletti, ezért ez a gazdasági ág már profitálhat a bérteher csökkenéséből. Leginkább tehát a *szolgáltató ágazatok* lennének képesek a foglalkoztatás bővítésére, kivéve a közigazgatást, ahol minden kormány a létszámleépítésre törekszik.

² Az ágazati lista elejéről kimarad az A-B (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás), a végéről pedig az L, M, N, O (közigazgatás, oktatás, egészségügy, egyéb szolgáltatás).

³ Foglalkoztatottság és kereseti arányok..., KSH 2005, 161. old.

3. táblázat: A foglalkoztatottak számaránya gazdasági ágak szerint, %

	1995	1998	2000	2001	2002	2003
Mezőgazdaság	6,5	7,5	6,6	6,3	6,2	5,5
Bányászat	0,7	0,7	0,5	0,3	0,4	0,3
Feldolgozóipar	26,7	24,7	24,3	24,8	24,8	23,6
Villamosenergia, gáz, gőz, víz	3,5	2,6	2,1	2,1	1,9	1,7
Építőipar	4,6	6,2	6,9	7,-	7,-	7,6
Kereskedelem, javítás	9,3	12,8	14,1	14,2	14,3	14,1
Szálláshely, vendéglátás	2,1	3,3	3,5	3,7	3,6	3,6
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	9,2	8,2	8,1	8,1	8,-	7,7
Pénzügyi közvetítés	2,4	2,2	2,2	2,-	1,9	1,9
Ingatlanügylek, bérbeadás, gazd. szolg.	3,7	4,4	5,3	5,7	6,-	6,8
Közigazgatás, társadalombiztosítás	9,7	8,-	7,3	7,1	7,3	7,5
Oktatás	10,5	8,3	8,4	8,1	8,2	8,4
Egészségügy, szociális ellátás	8,6	6,4	6,4	6,2	6,2	6,8
Egyéb szolgáltatás	2,5	4,8	4,3	4,3	4,2	4,5
Összesen	100,-	100,-	100,-	100,-	100,-	100,-
Összes foglalkoztatott, ezer fő	3.678,3	3697,7	3.856,2	3.868,3	3870,6	3921,9

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, KSH 1995, 1999, 2003.

4. táblázat: 0Az alkalmazásban állók létszamaránya a feldolgozóiparban, %

	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Feldolgozóipar, összesen	26,7	27,6	27,7	27,9	27,9	27,2	26,7
Élelmiszeripar	5,3	5,-	4,8	4,5	4,5	4,6	4,6
Könnyűipar	6,6	7,-	6,9	6,7	6,5	6,2	5,9
Vegyipar	3,3	3,2	3,1	3,-	2,9	2,9	2,7
Egyéb nemfém ásványi term.	1,2	1,3	1,2	1,1	1,1	1,-	1,-
Kohászat és fémalapanyag	3,-	2,6	2,8	2,8	2,9	2,7	2,7
Gépipar	6,3	7,6	8,-	8,7	9,-	8,8	8,7
Egyéb feldolgozóipar	0,9	0,9	1,-	1,-	1,-	1,-	1,-
Összes létszám, ezer fő	690,3^a	733,9	743,-	753,1	752,8	746,3	734,4

Forrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998-2003, KSH, 2005, 30. old. és Magyar Statisztikai Évkönyv KSH 1995, 77-78. old.

(Ez a tábla azért nem vonható össze az előzővel, mert míg az előző a foglalkoztatottak teljes körére vonatkozik, ez csak az alkalmazottakra. Országos szinten 2003-ban pl. 1.167 ezer fő volt a különbség.)

^a Az 1998-tól kezdődő adatok (KSH 2005. évi kiadványából) lényegesen magasabbak, mint az adott évi kiadványok adatai, ezért bizonyára ez is magasabb kell, hogy legyen.

4. Munkaerő-keresleti és -kínálati jellemzők

Ezek után azt kell megnéznünk, hogy *a munkaerő keresleti és kínálati árrugalmassága* mennyiben változtat a fent vázolt képen.

A *kereslet* árrugalmassága az egyszerűbb eset, mert a munkáltatói bérterhek csökkentése nyilvánvalóan növeli a munkaerő iránti keresletet. Nem ilyen egyszerű viszont a helyzet, ha a munkaerőpiac rugalmatlan, és a munkavállalók képesek bérterheiket részben vagy teljesen a munkáltatókra áthárítani – mint ahogy ez a helyzet jellemzi a nyugat- és észak-európai jóléti államokat. Magyarországon viszont távolról sem ez a helyzet. A rendszerváltás után a szakszervezeti tevékenység erősen meggyengült, sok helyen megszűnt. A munkaügyi szabályozás – összhangban a gazdasági szabályozás egészével – a vállalatoknak és a külföldi működőtőkének kedvez. A hazai munkaerő-keresletet ezért nyilvánvalóan rugalmasnak kell tekintenünk.

De akkor sem ilyen nyilvánvaló ez az összefüggés, ha az erről folyó gazdaságelméleti vitákat tekintjük. Egyértelműen igaz akkor lenne, ha a gyakorlat igazolná a fordítottját, azaz: ha az elmúlt időszakok bérterheinek emelése mindig és közvetlenül munkanélküliséget okozott volna. Ez azonban nem állítható. Mégis, az empirikus adatokon alapuló elemzések az összefüggés meglétét mutatják ki.

**5. táblázat: A bérterhek szerepe a munkanélküliség létrejöttében:
az 1956-66-os és 1980-83-as időszakok történelmi összehasonlítása**

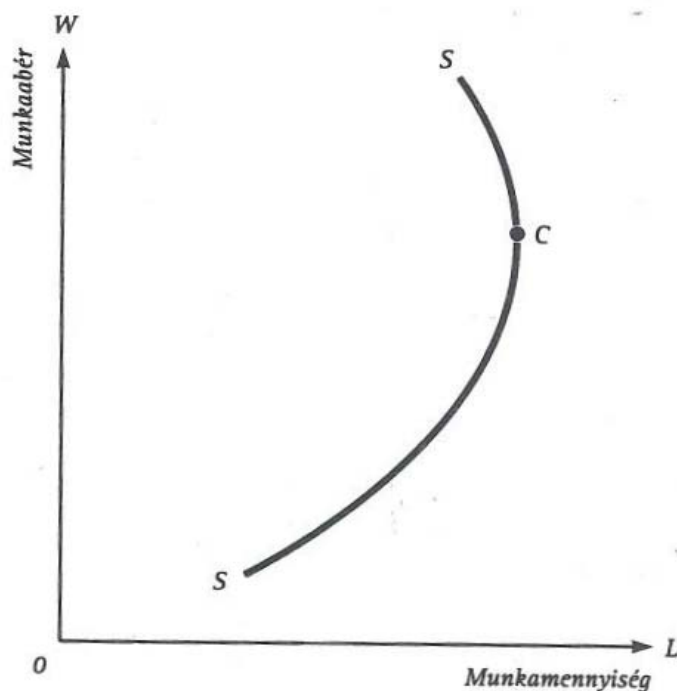
Ország	A bérterhek növekedése által okozott százalékpontos változás a munkanélküliségben	A bérterhek növekedésének tulajdonítható részarány a munkanélküliségben
Ausztrália	2,56	54,5
Belgium	1,41	15,4
Kanada	1,34	22,5
Finnország	1,02	27,9
Franciaország	0,46	7,6
Írország	3,73	66,-
Hollandia	2,93	37,4
Új-Zéland	0,08	3,4
Egyesült Királyság	2,06	21,5
Egyesült Államok	1,30	66,-

Forrás: The OECD Jobs Study, 1995, p. 67.

Ezek szerint az 1955 és 1966 közötti évekhez képest – amikor a teljes foglalkoztatottság volt a jellemző az OECD-ben – az 1980-as évek elején a megnövekedett munkanélküliség 1-2-3 százalékpontja a bérterhek emelkedésének tulajdonítható. Továbbá: a munkanélküliség növekedését igen nagy arányban okozta a bérterhek fokozódása: 1/5, 1/3, fele, de akár 2/3 részben is. E történelmi tapasztalatot „visszafelé” olvasva arra következtethetünk, hogy a bérterhek csökkentése szintén 1/5, 1/3, fele, de akár 2/3 részben is mérsékelheti a munkanélküliséget. A mi esetünkben, amikor közel 600 ezer a munkanélküli, a bérterhek csökkentésétől elvileg a munkanélküliség 100-200, de akár 400 ezer fős mérséklődését várhatjuk.

A '80-as évek elejét követő évtizedben az OECD-ben a bérterhek csökkentek, a munkanélküliség viszont emelkedett. A sok összetevő miatt ez önmagában még nem teszi kérdésessé a tétel helyességét, és némi magyarázatul szolgál az elméleti viták kikristályosodni látszó azon tétele, hogy rövid távon kétségtelenül igaz, hogy a bérterhek emelése csökkenti a munkaerő iránti keresletet, hosszabb távon viszont a hatás bizonytalan, az adóteher esetleg az adózás utáni, a fogyasztásra rendelkezésre álló béreket csökkenti.

A gazdaságelmélet a munkaerő *kínálati függvényét* egy olyan görbével ábrázolja, amely kezdetben emelkedik, majd egy ponton túl kis mértékben süllyedni kezd. Az emelkedő szakaszban a *helyettesítési hatás* érvényesül (a munkavállaló a szabadidejét munkával helyettesíti), a hátrahajló szakaszban pedig a *jövedelmi hatás* (ha tovább nő a bér, a jövedelem elég magas lesz ahhoz, hogy ne kelljen további órákat ledolgozni, sőt, akár még csökkenhet is a ledolgozott munkaidő). E bizonyos ponton túl tehát a bérteher csökkentése a munkaerő kínálatának visszafogásához vezet. Ebben a szakaszban a bérterhek esetleges emelése ugyan növelheti a munkaerő kínálatát, de a jóléti hatás összességében negatív lesz (ahhoz a helyzethez képest, amikor alacsonyabb volt a bérteher.)

A munkaerő kínálatának bérrugalmassága (Samuelson – Nordhaus, 223. old.)

Az OECD Jobs Study csokorba gyűjtötte a különböző státuszú munkaerő-kategóriákra végzett számítások rugalmassági együtthatóit. Leginkább a *férjezett nők* viselkedése felel meg a fenti görbének.

A bérekre számított kínálati rugalmasságok a kínálati görbének arra a szakaszára (a helyettesítési szakaszra) vonatkoznak, amikor a növekvő bérek növelik a munkaerő kínálatát; ha a bér a szabadidő-veszteséget nem kompenzálja, a rugalmasság alacsonyabb, ha viszont kompenzálja, magasabb. A jövedelem-rugalmasságok kis mértékben negatívak – ezek a kínálati görbe visszafelé hajló szakaszának jellemzői.

A *munkaképes korú férfiak* munkaerő-kínálatának rugalmassága a bérekre – érthetően – sokkal alacsonyabb.

Magyarországon a gazdasági aktivitás 1990 és 2004 között 79,3%-ról 67,1 %-ra esett, a férfiaké 82,9%-ról 72,8%-ra. A nőknél a süllyedés mértéke ennél nagyobb volt, 75,4%-ról 61,2%-ra. A női foglalkoztatás mértéke elmarad a nyugat-európaiétól is, ezért a foglalkoztatási politikában kulcsszerepet játszik. Ha a női aktivitás megegyezne a férfiakéval, az 370 ezer plusz munkavállalót jelentene. Ha pedig behoznánk az EU15-ökkel szembeni 5 pontos lemaradásunkat a női foglalkoztatásban, az 152 ezerrel több nő munkába állását jelentené.

Amint az a más országok empirikus adataiból látszik, a férjezett nők bérének egy egységnyi emelkedése a munkavállalási hajlamot, vagy több munka vállalását nagyjából fele egységnyivel növeli. A magyar foglalkoztatás-politikai kutatások azonban még adósok annak kiszámolásával, hogy milyen bérszínvonalon áll meg a kínálat növekedése, és lép be az ún. jövedelem-hatás, amikor újból csökkenni kezd a kínálat. Humán erőforrásaink nagyobb mérvű kihasználása és európai kötelezettségeink miatt tudatosan kell törekedni arra, hogy a bérterhek megfelelő szintjének beállításával fokozzuk a nők gazdasági aktivitását.

5. Hatások a munkanélküliségre

Van den Noord és Heady az OECD 2001. évi kiadványában egy nemzetközi elemzést ad közre a bérterhek változása és a munkanélküliség közötti összefüggésről (lásd a 6. táblázatot). Megfigyelhető, hogy – szinte matematikai pontossággal – a bérterhek 1 százalékpontos változása a munkanélküliségi rátában 0,1 százalékpontos változást idéz elő, akár növekedésről, akár csökkenésről van szó. Ez független attól, hogy az adott országban a bérek milyen mechanizmus szerint alakulnak. Magyarországot a bérmegállapítás szempontjából bizonyára a közepesen centralizált és koordinált típusú országok közé kell sorolnunk, hiszen van minimálbérmegállapítás, de a szakszervezetek súlya csekély a nemzetközi nagyvállalatokkal szemben, és a háromlábú béralkuknak nincs lényeges szerepük. A fenti összefüggés azonban a bérmegállapítási mechanizmusoktól függetlenül fennáll.

Nézzük meg, mi a kapcsolat a bérterhek változása és a munkanélküliségi ráta között hazánk esetében. A munkanélküliségi ráta 1995-től kezdve egyenletesen csökken, 2003 óta viszont újból nő. 1995-1999 között a munkanélküliség 115,5 ezer fővel, 2000 és 2004 között pedig 44,6 ezer fővel csökkent. Ezeket a változásokat azonban rövid távon nem lehet megalapozottan a bérterhek alakulásával összekapcsolni, hiszen azok a '90-es évek második felében nagyon hektikusan alakultak, egyik évről a másikra hol nőttek, hol csökkentek, és csak 2001-től kezdődően lehet azt mondani, hogy a kormány tudatosan mérsékelte a bérterheket. Akkor viszont a munkanélküliségi ráta megint elkezdett emelkedni.

Ha az alkalmazkodás az éves ellentétes ingadozások esetében nem is történik meg, a hosszútávú adatok alapján egyértelmű az összefüggés: Magyarországon a bérteher 1 százalékpontos csökkenése a munkanélküliségi ráta 1/3-1/4 pontos csökkenésével jár (ami a nyugatinál is magasabb szinttel magyarázható). A hosszútávú trend láttán a vállalkozók nyilvánvalóan igazodni fognak ahhoz. Ezért nincs okunk kétségbe vonni, hogy Magyarország esetében a magas bérterhek csökkenése legalább olyan foglalkoztatási növekményt fog eredményezni, mint ami a nemzetközi tapasztalatok alapján kimutatható.

6. táblázat: A bérterhek változásának becsült hatása a strukturális munkanélküliségre (százalékpont)

	A bérterhek változása		A munkanélküliség változása a bérterhek változásának hatására	
	1991-95	1995-99	1991-95	1995-99
A bérpolitikát alacsony koordinációs szinten kialakító országok				
Ausztrália	1,2	1,4	0,1	0,2
Kanada	2,5	0,3	0,3	0,0
Japán	-2,0	-0,2	-0,2	0,0
Új-Zéland	0,7	-5,1	0,1	-0,6
Egyesült Királyság	0,2	-2,4	0,0	-0,3
Egyesült Államok	0,3	0,1	0,0	0,0
A bérpolitikát közepes koordinációs szinten kialakító országok				
Belgium	2,6	0,7	0,4	0,1
Finnország	6,7	-3,1	1,0	-0,5
Franciaország	-2,5	-1,2	-0,4	-0,2
Portugália	-0,2	-0,3	0,0	0,0
Spanyolország	2,0	-1,1	0,3	-0,2
Svédország	3,3	1,2	0,5	0,2
A bérpolitikát magas koordinációs szinten kialakító országok				
Ausztria	2,1	4,8	0,1	0,3
Dánia	-1,5	-0,9	-0,1	-0,1
Németország	3,8	1,7	0,2	0,1
Irország	-2,9	-4,3	-0,2	-0,3
Olaszország	1,5	-3,0	0,1	-0,2
Hollandia	-1,7	-0,4	-0,1	0,0
Norvégia	-3,7	-0,2	-0,2	0,0
OECD	0,6	-0,6	0,1	-0,1
Európai Unió	1,0	-0,6	0,1	-0,1

Forrás: Van den Noord and Heady, OECD 2001, 61. old

7. táblázat: A bérterhek és a munkanélküliségi ráta változása Magyarországon

	összes bérteher		munkáltatói bérteher		munkanélküliségi ráta	
	(%) ^a	változás (százalék-pont)	(%) ^a	változás (százalék-pont)	(%)	változás (százalék-pont)
1995	86,8	-	49,7	-	12,-	-
1996	91,2	4,4	48,2	-1,5	11,6	-0,4
1997	86,7	-4,5	47,8	-0,4	11,2	-0,4
1998	88,5	1,8	44,6	-3,2	10,9	-0,3
1999	79,4	-9,1	39,2	-5,4	9,5	-1,4
1995-1999	-	-7,4	-	-10,5	-	-2,5
2000	81,1	1,7	41,9	+2,7	9,3	-0,2
2001	79,8	-1,3	39,6	-2,3	8,6	-0,7
2002	77,5	-2,3	37,2	-2,4	8,-	-0,6
2003	76,4	-1,4	36,0	-1,2	8,-	0,0
2004	73,2	-3,2	35,9	-0,1	8,3	0,3
2000-2004	-	-7,9	-	-6,0	-	-1,0
1995-2004	-	-13,6	-	-13,8	-	-3,7

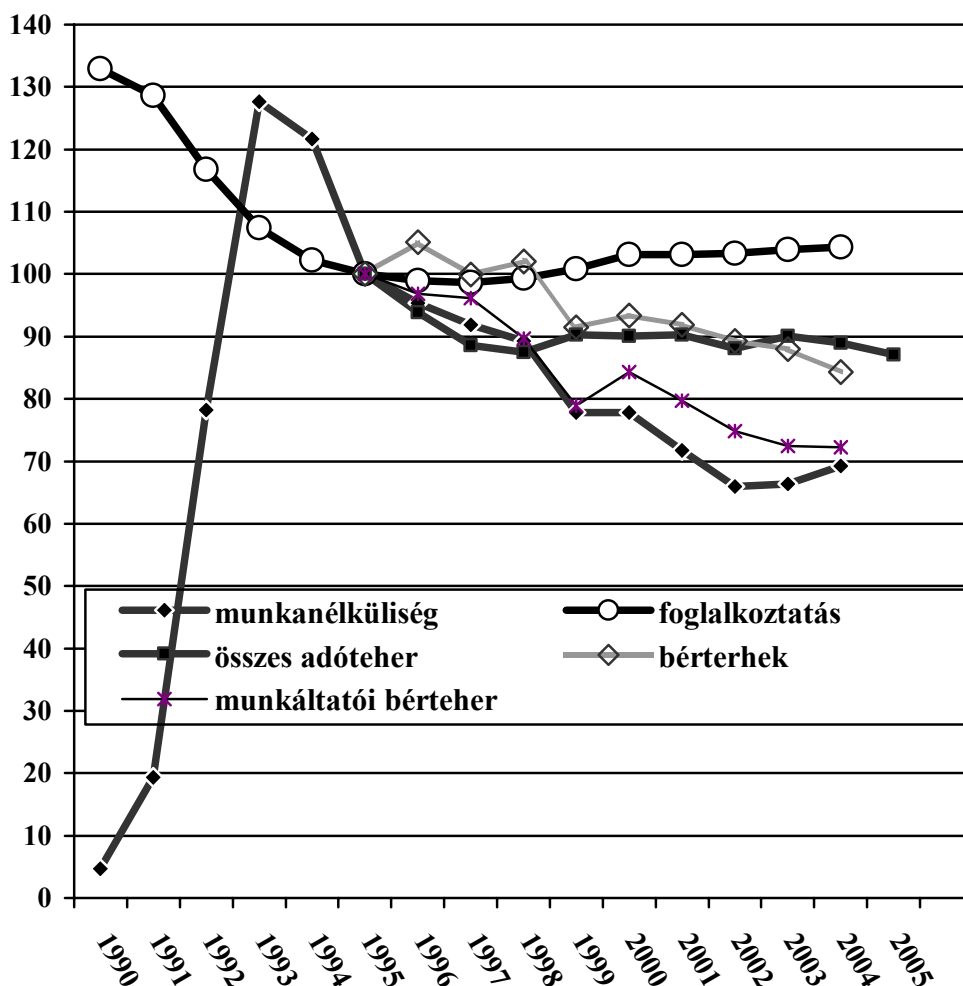
^a A bruttó átlagbér százalékában.

Forrás: a bérterhekről az ökológiai adóreformról szóló rész, a munkanélküliségről: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998-2003, KSH 2005, 13. old.

6. Trendek és összefüggések

A 8. táblázat adatai és az azok alapján szerkesztett ábra jól szemlélteti a foglalkoztatottság, a munkanélküliség, a bérterhek és az általános adóterhek hosszútávú (1990 és 2004 közötti) alakulását. A gazdaság adóterhe, a bérterhek és a munkanélküliség egyaránt csökkennek, de ez csak az időszak egészére érvényes. Rövidebb időszakok alatt ellentétes mozgások is megfigyelhetők. Egyértelműen megállapítható, hogy a munkanélküliség csökkenése leginkább a munkáltatói bérterhek csökkenésével korrelál. (A munkanélküliség csökkenésének korrelációs együtthatója a munkáltatói bérterhekkel 0,977, a bérterhekkel 0,913, az összes adóterhessel pedig 0,593. A munkáltatói bértelher 1%-os csökkentése a foglalkoztatottságot 1,185%-kal növeli.)

A foglalkoztatottság, munkanélküliség, bérterhek és adóterhek hosszútávú trendjei Magyarországon

8. táblázat: Foglalkoztatottság, munkanélküliség, bérterhek, adóterhek Magyarországon

év	Foglalkoztatás		Munkanélküliség		Munkáltatói bérteher		Összes bérteher		Összes adóteher	
	ezer fő	1995 = 100	ezer fő	1995 = 100	a bruttó átlagbér %-ában	1995 = 100	a bruttó átlagbér %-ában	1995 = 100	a GDP %-ában	1995 = 100
1990	5084,-	132,9	24,2	4,7				
1991	4921,1	128,6	100,5	19,3				
1992	4470,0	116,8	406,1	78,2				
1993	4111,4	107,4	663,-	127,6				
1994	3909,0	102,2	632,1	121,7				
1995	3826,4	100,0	519,6	100,0	49,7	100,0	86,8	100,0	37,45	100,0
1996	3782,9	98,9	495,9	95,4	48,2	96,9	91,2	105,1	35,18	93,9
1997	3773,6	98,6	477,5	91,9	47,8	96,2	86,7	99,9	33,19	88,6
1998	3799,3	99,3	464,-	89,3	44,6	89,7	88,5	102,-	32,78	87,5
1999	3858,5	100,8	404,1	77,8	39,2	78,9	79,4	91,5	33,81	90,3
2000	3944,5	103,1	404,5	77,8	41,9	84,3	81,1	93,4	33,75	90,1
2001	3946,9	103,1	372,4	71,7	39,6	79,7	79,8	91,9	33,80	90,3
2002	3952,8	103,3	342,8	66,-	37,2	74,8	77,5	89,3	32,98	88,1
2003	3975,7	103,9	344,9	66,4	36,0	72,4	76,4	88,-	33,76	90,1
2004	3991,6	104,3	359,9	69,3	35,9	72,2	73,2	84,3	33,33	89,-
2005	3902,0	102,0	309,3	59,5					32,63	87,1
2006	3930,0	102,7	319,4	61,5						
2007	3926,0	102,6	327,5	63,0						
2008	3879,0	101,4	384,8	74,1						
2009							70,1	80,8		

Forrás: Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998-2003, KSH, 2005; Magyarország nemzeti számlái 2002-2003, KSH, 2005; www.PM.gov.hu

7. Környezeti és gazdasági hatások

A Nyugat- és Észak-Európában eddig megvalósult környezetvédelmi adóreformok során döntően az energiahordozókat adóztatták meg, s így a hatások vizsgálatára kialakult módszerek is ezen alapultak. Elemezték a megdrágult energia miatti makrogazdasági (növekedési, jóléti) hatásokat, az alacsonyabb energia-felhasználás hatását a természeti környezetre, az ágazati szerkezetre gyakorolt hatásokat, és nagy figyelmet fordítottak arra, hogy mivel a drágább energia a lakosság különböző jövedelmű csoportjait degresszíven érinti, ellensúlyozásként, a társadalmi elfogadhatóság érdekében, kompenzációs szociálpolitikai intézkedéseket kell kidolgozni.

Jelenleg azonban – miután a hazai energiaárak felzárkóztak az EU szintjéhez, és újabb rekordot dönt a világpiaci olajár – az adóátváltás keretében történő energia-áremelések nem időszzerűek. Javaslatom ezért eltér a „megszokott” keretek között végbemenő adóátváltásoktól. Vegyük sorra ezek várható hatásait.

A személygépkocsik magánhasználata céges költségként történő elszámolási lehetőségének korlátozása (Az így kapott bevételt szja-köteles jövedelemnek tekintenénk.) Közvetve természetesen ez is összefügg az üzemanyag-felhasználással, de a gépkocsi-tulajdonlással és -tartással is. Ezen intézkedéssel a környezeti állapot javulása várható. (De ha csupán az történe, hogy ennek az össznemzeti svindlízésnek a méretei nem nőnének tovább, már ezt is jelentős eredménynek kellene tekintenünk.) Tétélezzük fel tehát, hogy az intézkedés lelassítja az üzemanyagok és a személygépkocsik iránti kereslet *növekedését*. Makrogazdasági szinten ez a jövedékiadó-bevétel növekedésének a csökkenését okozza. Ezzel szemben állnak az import-megtakarítás és az adóátváltás keretében végbemenő foglalkoztatottság-növekedés pozitív hatásai. Az intézkedés nem csökkentené a gazdasági növekedést, viszont azt ökológiailag fenntarthatóbb irányba mozdítaná el. Ez a fejlődés (minőségi változás) kívánatos azért is, mert számtalan egyéb, nemzetgazdasági és környezeti szempontból kedvezőbb ágazati alternatív fejlődési-fejlesztési lehetőséget segítene elő.

A gépjárművek tankjában a külföldről (nem uniós országokból) behozott üzemanyagokra kivetett jövedéki adó hatásában olyan, mintha a határon átnyúlva a külföldi üzemanyagot tettük volna drágábbá. Ezért – az adóbevételek növekedésén túl – semmilyen egyéb hatása nincs a magyar gazdaságra. Környezeti előnyei viszont nyilvánvalóak, hiszen mérséklük az üzemanyag-turizmus okozta forgalomnövekedést.

A földvédelmi járulék emelése. Az alacsony földárak mellett a földvédelmi járulék többszörösére emelése sem gyakorolna elegendő visszatartó hatást az ellen, hogy a fogyasztói társadalmak a termőföldet ne a fogyasztási termékek módjára használják, de bizonyára fékezne a folyamatot. Miközben az így keletkező bevétel az adóátváltás keretében növelné a foglalkoztatottságot, és nyilvánvalóan pozitív lenne a környezetvédelmi-termesztvédelmi hatás is, az építkezések ütemét ez valamelyest mérsékelné. Ugyanakkor ezt bőven ellensúlyozná, hogy más területeken (különösen az épületfelújítások terén) fokozottabb gazdasági tevékenységre lehet számítani.

A tehergépkocsik kilométer-arányos útdíjának bevezetése. Már szinte minden szomszédos országban alkalmazzák ezt a díjat, amelynek egyértelműek a kedvező környezeti és gazdasági hatásai.

A szennyvízberuházások mérséklése. A szennyvízberuházások körül oly nagy mértékű a csalás (fiktív és magasabb költségek elszámolása) és a korrupció, és a folyamat jellegénél fogva a hatékonyságromlás, hogy cinikusan azt lehetne mondani, hogy mérséklésük elsődlegesen növelné a beruházások hatékonyságát és csökkentené a korrupciót és a lopást. A hálózat ilyen mértékű bővítése már nem szolgálta a környezeti érdekeket; a külterületek egyedi szennyvíztisztítási megoldásainak ellenőrzése sokkal hatékonyabb lenne.

Összegezve azt érdemes kiemelni, hogy a rendszerváltás óta a magyar gazdaság rendkívül nagy változásokon ment át, aminek a legfontosabb összetevői – leszámítva a tulajdoni változást és a „szűken vett” rendszerváltás egyéb elemeit – a máig tartó strukturális átalakulások, a külföldi működőtőke-behozatal, az 1990-93 során elszenvedett visszaesés és a szovjet piac kiesése voltak. Egy ilyen állapotban komoly előrelépést jelenthet egy környezetvédelmi adóreform. Sürgető tehát – a gazdasági és gazdaságpolitikai helyzet és a nemzetközi trendek és összefüggések ismeretében – a javasolt változások és hatásaik logikus végiggondolása.

Gyakran kíséri aggodalom a környezetvédelmi intézkedéseket a *versenyképesség* féltése miatt. Erre két irányból lehet válaszolni. Az egyik a Michael Porter-féle érvelésen alapul (de visszavezethető Schumpeter innovációs teóriájáig is). Eszerint a környezetvédelmi intézkedések megváltoztatják az erőforrások relatív árát, drágábbá teszik az energiát és a természeti erőforrások használatát. Ez a költség-növekedés rövid távon kétségtelenül csökkentheti egyes vállalatok vagy akár (al)ágazatok versenyképességét (az intézkedés mértékétől függően), de közép- és hosszú távon – amennyiben az érintett vállalatok képesek voltak alkalmazkodni az új feltételekhez – megnöveli azt. Nemzetgazdasági szinten pedig – a makroökonómiai modellek és az eddigi gyakorlati tapasztalatok alapján – összességében a versenyképesség javulását eredményezi. (Ld. a **Környezetvédelmi adóreform** című rész tanulmány mellékletét!)

Lehet az intézkedéseknek egy, a mikroszférán túlmutató, ágazati hatása is. Ez azonban kifejezetten kívánatos, ha az alternatív, környezetbarát változatokat segíti elő. Ezek ugyanis a legfejlettebb, energia- és nyersanyag-kímélő, az informatikára és biotechnológiára alapozódó tevékenységek, s eleve javítják a versenyképességet.

Ha a munkaerőt terhelő súlyos adókat tekintjük fő problémának, gondolkozhatunk az *adóátváltás más lehetőségeiben is*: az indirekt adók növelésében vagy a tőkejövedelmek fokozottabb megadóztatásában. Egyiket sem tartanám jó megoldásnak. Ebben a hiszterizált légkörben, amikor minden és minden politikai ígéret a fogyasztás növeléséről szól, nincs helye egy ilyen megoldásnak, de nem is célszerű. A környezeti károk mérséklése és a természeti javak használatának csökkentése fontosabb, és nem is általában csökkenti a fogyasztást, hanem annak a környezetterhelő fajtáit.

A tőkejövedelmek megadóztatásával szemben is inkább ellenérvek sorakoztathatók fel. A külföldi működőtőkéért folyó ádáz nemzetközi harcban Magyarország nem tehet egyoldalú lépéseket, és a GDP hazai belső felhasználását tekintve is célszerűtlen lenne megadóztatni a felhalmozást.

Források

Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998-2003. KSH 2005.

Magyar Statisztikai Évkönyv, KSH, különböző évfolyamok.

Magyarország nemzeti számlái 2002-2003, KSH, 2005.

Nyitrai Ferencné és Forgon Mária: A gazdaság szerkezete az ÁKM-ek alapján, KSH 2005.

www.PM.gov.hu

Samuelson, Paul A. – William D. Nordhaus: Közgazdaságtan. KJK 2002.

The OECD Jobs Study: Taxation, Employment and Unemployment. OECD, Paris, 1995.

van den Noord, Paul and Christopher Heady: Surveillance of tax policies: A synthesis of findings in economic surveys. OECD, Paris, 2001, Working papers.